

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.851

М. А. Ажажа

кандидат наук з державного управління, доцент,
заступник завідувача кафедри менеджменту організацій
та управління проектами

Інженерного інституту Запорізького національного університету

УПРАВЛІНСЬКА МОДЕЛЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

У статті розкрито сутність поняття «освіта впродовж життя»; окреслено зарубіжний досвід її впровадження; розроблено й обґрунтовано управлінську модель запровадження освіти впродовж життя в Україні. Визначено мету, принципи та причини запровадження такої освіти, її зміст, основні складники, особливості та шляхи реалізації. Підкреслюється, що освіта впродовж життя є рушійною силою формування та розвитку економічного, інтелектуального й духовно-культурного майбутнього нації.

Ключові слова: безперервна освіта, державне управління, освіта впродовж життя, політика держави, освітні послуги, управління.

Постановка проблеми. Проблема особистісного та професійного становлення, розвитку й удосконалення людини в усі часи перебувала на піку актуальності, привертаючи увагу багатьох дослідників.

Метою сучасної державної політики є поліпшення якості життя людини, незалежно від місця її проживання, через забезпечення територіально цілісного та збалансованого розвитку України, інтеграції регіонів у єдиному політичному, правовому, інформаційному та культурному просторі, максимально повного використання їх потенціалу з урахуванням природних, економічних, історичних, культурних, соціальних та інших особливостей, підвищення конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад [11].

Чинником безперервного, пролонгованого в часі й у вимірі особистісного зростання та розвитку сучасної людини є актуальна тенденція нового тисячоліття – освіта впродовж усього життя, що має власний вектор розвитку й чинить випереджувальний вплив на економічну, політичну, юридичну, соціальну, культурну сфери, а також на безпеку, науку, ідеологію та духовне здоров'я нації й постійне оновлення суспільного життя в процесі поступового збагачення попе-

редньо набутих знань і вмінь. Адже прогресивний поступ держави прямо пропорційно залежить від рівня освіченості її громадян, здатних бути успішними й конкурентоспроможними в особистісному і професійному сенсах. В умовах постіндустріального виробництва, технології якого постійно оновлюються, багато фахівців змушені перенавчатися, змінювати кваліфікацію або й професію загалом.

Освіта впродовж життя (далі – ОВЖ) є підґрунтям для самореалізації кожної особистості, чинником формування потужного людського капіталу, детермінантою економічного процвітання України. З огляду на вищезазначене тема статті є актуальною, що пояснюється й відсутністю в площині наукових досліджень чіткої управлінської моделі запровадження ОВЖ в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти політики держави в контексті модернізації освіти досліджували українські (О. Білоус, Ю. Ковбасюк, В. Кремень, Т. Леволицький, В. Луговий, Н. Обушна, В. Огнев'юк, О. Пашенко, С. Сисоєва, М. Степко, Л. Яковенко та ін.) й зарубіжні (П. Андрес, З. Бауман, Дж. Гордон, А. Гіденс, В. Кньобл, В. Куклін, А. Мартінеллі, К. Росс, Б. Чарлтон та ін.) науков-

ці та практики. Сутність ОВЖ вивчали Л. Лук'янова, Ю. Петрушенко та ін.

Науковець Л. Яковенко виділяє чотири основні суб'єкти модернізації вищої освіти: 1) споживачі, котрі одержують освітню послугу (фізична особа або колектив); 2) провайдери (виробники), які надають освітні послуги (державні або приватні навчальні заклади); 3) держава, що певною мірою регулює ринок освітніх послуг і замовляє підготовку спеціалістів у межах державного фінансування; 4) суспільство, яке відчуває вплив підвищення або зниження освітнього рівня на соціальний клімат [14, с. 108].

Як зауважує О. Білоус, у соціальному вимірі освіта стає домінуючою підсистемою суспільства, що визначає рівень і якість розвитку економіки та праці; виступає стратегічним ресурсом функціонування державних і політичних структур; є фундаментальною засадою соціалізації особистості [1]. Проте, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, дотичних до теми статті, ще відсутні глибокі дослідження проблеми впровадження в Україні ОВЖ (lifelong learning – LLL) за допомогою чіткої науково обґрунтованої управлінської моделі.

Мета статті – розкрити сутність поняття «освіта впродовж життя»; окреслити зарубіжний досвід її впровадження; обґрунтувати управлінську модель запровадження ОВЖ в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як зазначено в «Національній доктрині розвитку освіти в Україні», освіта має стати стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності держави на міжнародній арені [7].

Усвідомлення важливості ОВЖ для людського розвитку призвело на початку ХХІ ст. до модернізації європейської політики у сфері освіти. Так, у березні 2000 р. Лісабонський саміт Ради Європи прийняв «Меморандум освіти впродовж життя» («A Memorandum of Lifelong Learning») [15]. Тому в країнах Заходу постійно збільшуються інвестиції у галузь освіти, надання спеціальних грантів, оновлюється спектр освітніх послуг і технологій для того, щоб створити умови для навчання особистості впродовж усього життя [17].

Нині успішними й ефективними суспільство й окремі люди можуть бути, лише постійно змінюючись, а отже, динамічно розвиваючись [5, с. 42]. Новітні чинники суспільного життя,

насамперед, глобалізація та суцільна інформатизація, демократизація та становлення ринкових відносин, інтенсифікація суспільних відносин і міждержавних культурних зв'язків спонукають систему освіти готувати людину до життя в нових історичних умовах. Прогностичний випереджальний характер освіти висуває перед державою непросте завдання розробки управлінських, організаційних, науково-методологічних засад оновленої системи професійної підготовки майбутніх фахівців, здатних реагувати на перманентні зміни суспільного розвитку.

Як справедливо стверджує О. Дубасенюк, система освіти зазнає докорінних змін у контексті викликів ХХІ ст., зумовлених системною кризою людської цивілізації. Відповідно, сучасна парадигма розвитку освіти в Україні повинна мати випереджальний характер і сприяти впровадженню інноваційних тенденцій в освітню сферу [3].

Ще в 1996 р. в Державній національній програмі «Освіта: Україна ХХІ століття» було акцентовано на важливості вирішення проблеми оновлення освіти, створення умов для творчого самовиявлення й особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, бо динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, яка постійно навчається [2].

Глобалізаційні процеси у світі, що охоплюють всі аспекти життєдіяльності людства, є незаперечним фактором впливу на освіту й вимагають створення нового освітнього середовища, яке ґрунтується на жорсткій конкуренції. Фактично освіта втрачає кордони держави, зростає кількість провайдерів, розширюються спектри пропозицій щодо освітніх послуг і попиту. І те, й інше з наростаючими темпами диверсифікується за змістом, тривалістю та методикою навчання, за віковими групами тих, хто бажає навчатися, за кінцевою метою і вартістю освітніх послуг [13].

Роль освіти в суспільстві полягає не тільки у трансляції знань і взагалі соціальних результатів від покоління до покоління, але й у тому, щоб готувати людину до виходу з усіляких, насамперед, глобальних криз і катастроф, перебороти котрі можна, використовуючи не застарілі знання, а лише ті, що випереджають час і при-

зводять до нетрадиційних дій [13, с. 40]. Адже не новації в освіті викликають суспільні зміни, а навпаки, суспільні зміни відкривають шлях новому в освіті.

Освітні проблеми так чи інакше поставали перед суспільством зі століття в століття, трансформуючись із теорії в теорію, не завжди набуваючи філософського осягнення й вирішення на рівні наукового пізнання та практики і, тим більше, на управлінському рівні [9].

В умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку розширюються функції професійної освіти, відбувається її трансформація в професійну освіту і навчання, що відповідає світовим тенденціям неперервної освіти – ОВЖ. У всіх цивілізованих країнах відбувається активний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до впровадження їх на основі інформаційно-комунікаційних технологій [8].

Нині необхідно сформувати цілісну систему інституційно розвинених і законодавчо уповноважених громадських органів у вищій школі; наділити громадські органи правом брати реальну участь у вирішенні питань основної діяльності вищої школи – аж до права ветовання окремих адміністративних рішень; визначити перелік питань вищої школи (утворення, надання особливого статусу закладу тощо), щодо яких без згоди відповідних громадських органів не можуть прийматися адміністративні ухвали; законодавчо встановити порядок формування і можливі джерела фінансово-економічного підтримання діяльності громадських органів у вищій освіті [4].

Навчання впродовж життя передбачає зростання інвестицій у людей і знання; набуття основних навичок, включаючи цифрову грамотність; поширення інноваційних, більш гнучких форм навчання. Мета полягає в забезпеченні людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання. Рада Європи затвердила ОВЖ як один з основних компонентів європейської соціальної моделі. Таке навчання не обмежується лише сферою освіти – воно також є критичним фактором у сферах зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання та конкурентоспроможності [16].

Серед загальноосвітніх тенденцій розвитку суспільства, що зумовлюють поширення в розвинених країнах концепції ОВЖ, для України особливо актуальними є прискорення темпів оновлення професійних знань (щорічно онов-

люється близько 5% теоретичних і 20% професійних знань; одиниця виміру старіння знань фахівця, прийнята у США – період «напіврозпаду» компетентності, тобто зниження її на 50% внаслідок появи нової інформації, – показує, що для багатьох професій цей період настає менш, ніж через 5 років, тобто в контексті української системи вищої освіти – часто раніше, ніж закінчується навчання. Вирішення проблеми полягає в переході до ОВЖ, де базова освіта періодично повинна доповнюватися програмами додаткової освіти й організовуватися не як кінцева, завершена, а лише як основа, фундамент для подальшого навчання (за [6, с. 33]).

У Меморандумі освіти впродовж життя [15] безперервну освіту визначено головною політичною програмою громадянського суспільства, соціальної єдності й зайнятості.

Основні принципи ОВЖ, окреслені в цьому документі: 1) нові базові знання і навички для всіх (комп'ютерна грамотність, іноземні мови, технологічна культура, підприємництво та соціальні навички); мета – гарантувати загальний неперервний доступ до освіти для отримання й поновлення навичок, необхідних для включення людини в інформаційне суспільство; 2) збільшення інвестицій у людські ресурси на основі соціального партнерства і поширення досвіду передових компаній з метою підняття пріоритету людей; 3) інноваційні методики викладання й навчання (орієнтація на користувача, особистісна мотивація, критичне мислення, вміння навчатися тощо); мета – розробити нові методології навчання для системи безперервної ОВЖ; 4) нова система оцінки отриманої освіти (розробка якісної системи «Акредитація попередньої та неформальної освіти» – Accreditation of Prior and Experiential Learning – APEL); мета – підвищити мотивацію до безперервної освіти, докорінно змінити підходи до розуміння й визнання навчальної діяльності, її результатів, особливо у сфері неформальної та інформальної освіти; 5) розвиток наставництва й консультування (створення постійної консультаційної служби з надання рекомендацій у сфері освітнього, професійного й особистісного розвитку користувача); мета – забезпечити кожному впродовж усього життя вільний доступ до інформації про освітні можливості та до необхідних консультацій і рекомендацій; 6) наближення освіти до місця проживання; мета – наблизити освітні можливості до місця проживання споживачів за допомогою

мережі навчальних і консультаційних пунктів і використання інформаційних технологій. Всі ці принципи об'єднані розумінням взаємної відповідальності суспільства, держави й особистості за розвиток освітніх процесів.

Досвід розвитку освітньої системи України після 1991 р. свідчить, що нині на системному рівні в освіті переважають або моделі змін, які тільки їх імітують, або трансформація наявних інституцій, організаційних і освітніх практик, що передбачає дію навздогін: вона не передбачає прогнозу й моделювання проблеми, а є спонтанною реакцією на появу цієї проблеми.

У змісті безперервної освіти можна виокремити три основні ознаки: пов'язані з навчанням дорослого населення (навчання грамотності в широкому сенсі, включаючи комп'ютерну, мовну, соціальну тощо); професійне навчання, що включає професійну підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації (job qualification); загальнокультурну додаткову освіту, не пов'язану з трудовою діяльністю (life qualification). Відповідно, за цілями, які ставляться й реалізуються в системі неперервної освіти, її умовно можна поділити на такі складники: 1) додаткову професійну освіту – сприяє формуванню професійної основи кадрового потенціалу сучасної високотехнологічної економіки (споживачі – соціально адаптована частина населення, котре отримує освіту послідовно на всіх її рівнях); 2) освіту, спрямовану на адаптацію й реабілітацію соціальних і професійних груп, не здатних самостійно пристосуватися до швидкозмінного соціального середовища, та громадяни, які через різні причини не мають доступу до формальної системи професійної освіти, що створює для них загрозу десоціалізації, – забезпечує різноманітним групам населення можливість адаптуватися до мінливих умов життя. ОВЖ забезпечує задоволення різноманітних індивідуальних освітніх потреб громадян, наприклад, мовну підготовку, отримання психологічних, культурологічних та інших знань, комунікативних навичок, спеціальних умінь тощо [6, с. 33].

Важливим напрямом кадрової політики в контексті відтворення й ефективної реалізації кадрового потенціалу є стимулювання розвитку самоосвіти кадрів. Потреба в державному впливі на розвиток самоосвіти зумовлюється суспільною й особистісною необхідністю, зростанням ролі освіти в життєдіяльності особистості й суспільства за сучасних умов його розвитку [6, с. 33].

У межах державної освітньої політики реалізація основних положень концепції ОВЖ у контексті формування суспільства знань передбачає закріплення у свідомості українців розуміння взаємної відповідальності суспільства, держави й особистості за розвиток освітніх процесів. Особливо актуальним в умовах євроінтеграції України є питання безперервної професійної освіти державних службовців, на що управління необхідно звернути особливо увагу.

На основі аналізу наукових і нормативних джерел нами зроблено спробу побудувати управлінську модель запровадження в Україні ОВЖ (рис. 1), яка складається з цільового, організаційно-змістового та результативного компонентів.

Цільовий компонент моделі включає: мету (що передбачає професійний потенціал для сучасної економіки, міжнародну конкурентоздатність України, задоволення освітніх потреб громадян різного віку); принципи ОВЖ (нові базові знання і навички для всіх; збільшення інвестицій у людські ресурси; інноваційні методи викладання й навчання; нова система оцінки отриманої освіти; розвиток наставництва й консультування; наближення освіти до місця проживання) та причини її запровадження (глобалізація; модернізація усіх сфер життя; інноваційна модель розвитку суспільства; розширення інформаційно-комунікаційного середовища; зростання ролі людського капіталу; старіння наявних знань).

Організаційно-змістовий компонент моделі запровадження ОВЖ в Україні поєднує зміст (форми (формальну освіту; неформальну; спонтанну (інформальну)); засоби (додаткову професійну освіту, тренінги професійного особистісного зростання, курси та клуби за інтересами, духовні та психологічні семінари); особливості (значну кількість суб'єктів освітнього процесу; їхню високу мобільність; випереджувальний вплив на всі сфери життя) та перспективи ОВЖ (екстраполяцію знань у майбутнє, їхню затребуваність; відповідність ринковій економіці; пролонговане навчання фахівців; зв'язок сучасного ринку праці й ЗВО)).

В основі освітньої політики в Україні щодо професійної підготовки – забезпечення держави висококваліфікованими фахівцями, що є безперервним процесом, який передбачає комплекс науково-дослідних, організаційно-управлінських, політичних і законодавчих дій, необхідних для забезпечення євроінтеграційного курсу України [6, с. 34].

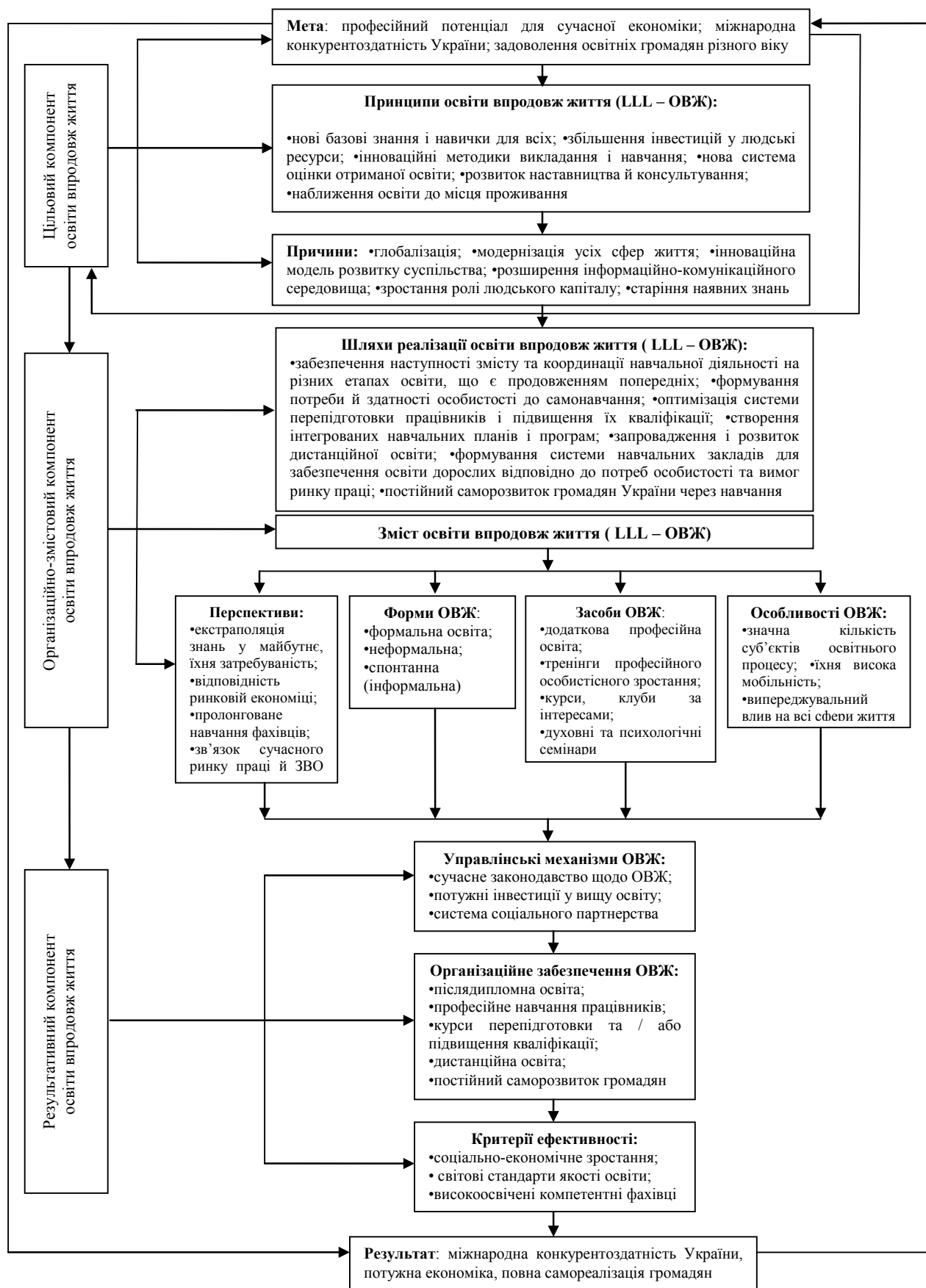

Рис. 1. Управлінська модель запровадження освіти впродовж життя в Україні
Джерело: побудовано на основі [10; 15]

Результативний компонент моделі запровадження ОВЖ складається з управлінських механізмів (сучасного законодавства щодо ОВЖ; потужних інвестицій у вищу освіту; систему соціального партнерства); організаційного забезпечення (післядипломної освіти, професійного навчання працівників, курсів перепідготовки та / або підвищення кваліфікації); критеріїв визначення ефективності запровадження ОВЖ (соціально-економічного зростання держави, світових стандартів якості освіти, високоосвічених компетентних фахівців; дистанційної освіти, постійного саморозвитку громадян) та результату, який передбачає потужну економіку й міжнародну конкурентоздатність і повну самореалізацію громадян.

Висновки і пропозиції. Отже, ОВЖ повинна стати науковим обґрунтуванням української національної концепції неперервної освіти. Держава має забезпечити ефективне регулювання розвитку освіти, що сприяє професійно-творчому саморозвитку особистості, підготовці її до самовдосконалення впродовж усього життя. Тенденція безперервної освіти впродовж усього життя передбачає формування людини нового типу, яка в умовах постійних соціально-економічних змін зможе самореалізуватися в активній діяльності й саморозвитку, роблячи максимальний внесок у перетворення навколишнього світу й оновлення суспільства. ОВЖ є рушійною силою формування та розвитку економічного, інтелектуального й духовно-культурного майбутнього нації.

Список використаної літератури:

- Білоус О., Маслово-Лисичкіна Н. Глобалізація розвитку і соціальна безпека. *Віче*. 2001. № 5. С. 22–44.
- Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття». Київ: Райдуга, 1994. 62 с.
- Дубасенюк О.А. Модернізація системи освіти в Україні в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія: монографія / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс», 2013. С. 253–262.
- Карпенко М. Пріоритети розвитку вищої освіти в Україні у руслі загальноєвропейських тенденцій. Україна: стратегічні пріоритети. *Аналітичні оцінки-2005*. Київ, 2005. С. 407–416.
- Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ: Т-во «Знання» України, 2010. С. 384–395.
- Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: наук. доп. / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ: НАДУ, 2013. 120 с.
- Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. *Освіта*. 2002. № 26. С. 2–4.
- Ничкало Н.Г. Развитие человеческого капитала – стратегическое задание профессионального образования. Модернизация профессионального образования: теория, опыт, проблемы: коллективная монография / под. ред. Т.Ю. Ломакиной. Москва: ФГНУ ИТИП РАО, 2012. С. 201–220.
- Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського досвіду: монографія. Київ: Знання України, 2003. 448 с.
- Петрушенко Ю. Освіта дорослих як складова освіти впродовж життя: основні положення, реалії та перспективи розвитку в Україні. URL: http://fpkv.sumdu.edu.ua/images/stories/long-programs/2017_Petrushenko.pdf.
- Проект Концепції державної регіональної політики. URL: <http://minregionbud.gov.ua/index.php?id=77>.
- Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017р. №2145-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>.
- Степко М.Ф. Відповідність стану сучасного глобалізованого суспільства – головне стратегічне завдання розвитку системи вищої освіти. Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України) / ред. кол.: Сухомлинська О.В., Бех І.Д., Луговий В.І. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 4. С. 28–36.
- Яковенко Л.І., Пащенко О.В. Економічні основи модернізації вищої освіти в умовах становлення економіки знань. Полтава, 2011. 216 с.
- A Memorandum on Lifelong Learning. Commission of the European Communities. URL: http://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.
- Making a European area of lifelong learning a reality. European Commission. URL: http://viaa.gov.lv/files/free/48/748/pol_10_com_en.pdf.
- Mccrone D. Cultural capital in an understated nation: the case of Scotland. *Brit. J. of sociology*. 2005. Vol. 56. № 1. P. 65–82.

Ажажа М. А. Управленческая модель внедрения в Украине образования в течение жизни

В статье раскрыта сущность понятия «образование в течение жизни»; очерчен зарубежный опыт его внедрения; разработана и обоснована управленческая модель введения образования на протяжении жизни в Украине. Определены цели, принципы и причины введения такого образования, его содержание, основные составляющие, особенности и пути реализации. Подчеркивается, что образование в течение жизни является движущей силой формирования и развития экономического, интеллектуального и духовно-культурного будущего нации.

Ключевые слова: непрерывное образование, государственное управление, образование в течение жизни, политика государства, образовательные услуги, управление.

Azhazha M. A. The administrative model of introduction of the lifelong learning in Ukraine

The article reveals the essence of the concept of "Lifelong Learning"; outlined the foreign experience of the introduction of education throughout life; the managerial model of the introduction of education throughout life in Ukraine has been developed and substantiated. The purpose, principles and causes of the introduction of education throughout life, its content, main components, features and ways of realization are determined. The life-long education is the driving force behind the formation and development of the economic, intellectual, spiritual and cultural future of the nation.

Key words: continuous education, state administration, education throughout life, state policy, educational services, management.